

L'INCA DE L'AVIOR A TRAVÉS D'ALGUNS DELS VIATGERS QUE VISITAREN MALLORCA ANYS ENRERE

Margalida Canals Juan¹, Guillem Alexandre Reus Planells², Joan Torres Ferragut³

1. Llicenciada en Filologia Hispànica per la Universitat de les Illes Balears
mcanalsj@gmail.com
2. Doctor en Història de l'Art per la Universitat Autònoma de Barcelona
guillemreusplanells@gmail.com
3. Llicenciat en Història de l'Art per la Universitat de les Illes Balears
tetomar@gmail.com

Paraules clau: viatgers, Inca, llocs emblemàtics, correspondències actuals, guies de viatge.

Resum. *El present estudi és una aproximació a com alguns dels primers viatgers que arribaren a Mallorca, abans d'establir-se el turisme com a principal motor econòmic de l'illa, com ara l'Arxiduc Lluís Salvador, parlaren d'Inca i deixaren constància de la seva visió del que varen trobar. En definitiva, es tracta de reivindicar la capital del Raiguer com a centre d'interès i dels llibres de viatge com a eina molt útil per al coneixement del territori i del patrimoni en el temps en què foren escrits, la qual cosa igualment ens permet observar, des d'una perspectiva diferent, els canvis que han sofert els llocs descrits.*

Keywords: travelers, Inca, landmarks, present correspondences, travel guides.

Abstract. *This study pretends to be an approach of how some of the first travellers who visited Mallorca documented their vision of Inca before tourism was established as the main motor of our economy such as the Arxiduc Lluís Salvador. Besides, it claims the importance of the capital of Raiguer and, simultaneously, the travel books as a very useful tool to produce a better knowledge of the described territory and its heritage at the time they were written. Moreover, those narratives allowed the observation of changes occurred on them in a different and appealing way.*

1. INTRODUCCIÓ

Mitjançant el present treball hem tractat de comprovar si aquells viatgers, majoritàriament del segle XIX, que deixaren constància escrita de la seva estada a la nostra illa, a part de descriure i parlar dels llocs més emblemàtics i famosos com per exemple Ciutat o la Serra de Tramuntana, també ho feren d'altres indrets menys populars com ara Inca, els quals, per la seva situació geogràfica i/o peculiaritats, s'allunyaven de l'imaginari col·lectiu del que havia de ser una illa "afortunada" de la Mediterrània.

És obvi, com hom sap, que Mallorca és molt més que Valldemossa, Deià o Sóller, o la platja des Trenc, només per esmentar alguns dels seus punts geogràfics més coneguts internacionalment. És per aquesta raó que ens ha semblat interessant centrar la nostra anàlisi en alguns d'aquells i aquelles que parlaren, als seus escrits, sobre la que es podria anomenar l'"altra Mallorca", aquella de l'interior, per centrar-nos en el cas d'Inca. Consistia a recopilar allò que en digueren i quins aspectes destacaren d'ella, i fer, si era possible, un paral·lelisme amb la ciutat actual per tal de copsar, de manera aproximada, com aquesta darrera havia evolucionat i canviat a través dels anys, i després d'afrontar fenòmens com el de la industrialització.

En definitiva, es tractava de comprovar si aquells visitants de l'anomenada "illa de la calma" van anar més enllà de Tramuntana i el seu perímetre costaner, que, amb el temps, també esdevindria el més turístic, conegut i publicitat, i si igualment arribaren al seu interior i deixaren la seva visió del que varen trobar i experimentar a les viles d'aquella "altra" Mallorca, tal vegada més autèntica i impermeable a l'influx de l'arribada dels que es podria considerar primers turistes.

Per un altre costat, i no menys important, volíem reivindicar la importància dels llibres i guies de viatges d'altres temps com a eina complementària, i molt útil, per al coneixement del territori en el moment en què foren escrits. De fet, una aproximació acurada a aquests textos ens permet observar i explicar, des d'una perspectiva diferent, l'evolució i els canvis que han sofert els llocs descrits.

La metodologia que hem emprat per dur a terme la nostra proposta ha estat, principalment, la consulta de les principals fonts bibliogràfiques disponibles, puix que es tracta d'un treball eminentment bibliogràfic que pretén respondre a la pregunta si els viatgers que, a partir del segle XIX visitaren Mallorca, també arribaren a Inca i en quin termes en parlaren; d'altra banda, si ho feren, si d'alguna manera, malgrat les indubtables transformacions so-

fertes amb el pas del temps, també ajudaren, conscientment o inconscientment, a configurar la imatge que encara es té avui dia de la capital del Raiguer, per així rompre el mite, tristament molt estès, que per “lletja” o “poc atractiva” la ciutat que ens ocupa no interessà prou com per aparèixer als textos d'aquells visitants de les nostres terres.

A més, hem intentat completar el nostre estudi amb un treball de camp mitjançant l'observació directa de molts dels aspectes descrits a la bibliografia consultada, fotografiant-ne els més significatius i intentant establir un vincle entre l'Inca de l'avior i la contemporània.

2. LA IMPORTÀNCIA DE LES GUIES DE VIATGE

Abans de l'arribada d'Internet i la possibilitat de trobar informació a la xarxa de pràcticament qualsevol lloc i tema, no fa tants d'anys, qualsevol persona que desitjava viatjar a destins desconeguts necessitava consultar les guies de viatge o els relats d'altres viatgers com a quasi única font d'informació per poder preparar la seva expedició. Gràcies a les dades que es trobaven en aquestes publicacions, abans de partir i durant la seva estada al lloc triat, fora de la seva llar, l'interessat podia conèixer tot allò que necessitava per gaudir-ne millor, puix que *la literatura de viajes ha constituido una fuente primaria de información, básica para conocer la realidad de un lugar determinado* (Bas, 2007, 2), ja des de l'antiguitat. Malgrat tot, no fou fins a l'arribada del segle XVIII i la Il·lustració, amb la seva ànsia de coneixement en tots els camps i matèries, que el gènere agafà veritable embranzida, gràcies a *los llamados “viajes científicos” así como por la grata experiencia del Grand Tour que generó una extensa producción editorial* (Bas, 2007, 6), tot afavorit per la constant i inaturable millora dels diferents mitjans de transport i de comunicació viscuda des d'aleshores.

Si *giram l'ullada cap enrere*, cap al passat, i deixant de banda la seva vessant utilitària, cal no oblidar que aquestes mateixes guies i narracions dels viatgers constitueixen un recurs, de gran utilitat, per al coneixement del territori descrit des de molts diversos punts de vista (des de l'entorn natural passant per l'històric, el socioeconòmic, l'antropològic o cultural i patrimonial, etc.) en el moment de la seva redacció. De fet, a través d'aquests textos i la comparació amb la realitat actual d'allò que es descriu, hi podem observar i prendre consciència, des d'una perspectiva diferent, dels canvis produïts i de l'evolució dels indrets dels quals se'ns parla, del que s'ha perdut i, no menys important, del que s'ha conservat i perviscut.

En certa manera, aquesta comparativa, ben utilitzada, ens pot ajudar a comprendre millor el que va suposar el progrés dins l'àmbit de les nostres societats i a aprendre dels errors del passat perquè, per desgràcia, en molts casos, l'avanç en determinats àmbits suposà una pèrdua no sols de patrimoni natural, arquitectònic i cultural, sinó també dels nostres trets identitaris. Precisament, *muchos y muy numerosos han sido los viajeros que han dejado constancia de sus periplos a lo largo de la historia. Una fuente de incalculable e inagotable de noticias que nos permite contextualizar una época, o un lugar determinado* (Bas, 2007, 2), gràcies a la qual cosa podem fer-nos una idea, per exemple, en el cas que ens ocupa, de com era Inca abans de l'arribada del tren o com la va conèixer l'Arxiduc, en certa manera abans de l'adveniment de la industrialització que marcaria el canvi definitiu de fesomia de la ciutat, és a dir, cap a l'Inca de l'actualitat.

Cal no oblidar, a més, que el millor coneixement d'allò que hem estat i som ens ajuda a estimar més allò que és nostre i, ahora, a respectar-ho, protegir-ho i conservar-ho. En aquest sentit les següents paraules que apareixen a la introducció del llibre *La isla de Mallorca. Reseña de un viaje* de H. Pagenstecher (1825-1889), doctor en medicina i zoòleg, són paradigmàtiques, ja que el seu autor ens recorda com les descripcions dels viatgers, molts cops, ajuden els locals a prendre consciència del que tenen quan per força del costum o per veure-ho cada dia ho invisibilitzam i, com a conseqüència, no ho aprecien suficientment:

Las relaciones de los viajeros no sólo son útiles para aquellos que no conocen el país descrito, sino que también lo son para los que habitan su suelo. Si a los primeros sirve de guía para estudiar la región que quiere conocer; a los segundos instruye de lo que poseen, aprender a apreciar debidamente sus riquezas naturales, cuya existencia la mayor parte de ellos ignoran a pesar de residir en ella desde hace largos años. Sirve igualmente para conocer los defectos de que adolece, y como el viajero observa lo que ve bajo su punto de vista, excita cierta curiosidad que tiende a hacer conocer la impresión que causa el aspecto del país, al mismo tiempo que sirve para corregir los abusos, si la crítica se halla contenida en los límites debidos, y no es acerba e injusta (Pagenstecher, 1989, s/p).

Per finalitzar, i encara que una mica enfora del nostre propòsit, cal fer esment que les guies i els llibres de viatges també ajudaren i ajuden a estimular la nostra imaginació, i ens permeten, malgrat -tal vegada- no ser l'opció més desitjable, viatjar sense moure'ns de casa. De fet, fins i tot s'han fet servir com a font documental per part d'alguns escriptors per compondre les seves

obres. En aquest sentit, seria convenient recordar el cas de Jules Verne,¹ que, gràcies a l'exemplar del *Die Balearen* que l'Arxiduc li regalà, a la seva novel·la *Clovis Dardentor* pogué descriure, amb tot luxe de detalls i sense haver-hi estat ni conèixer-la de primera mà, Palma, ciutat on els seus protagonistes fan una aturada de camí a la seva destinació final, Oran:

Cert! Si el que s'ha fet per aquest oasi de la Mar Mediterrània s'hagués fet per qualsevol altre país dels dos continents, no caldria molestar-se a sortir de casa, emprendre un viatge i anar a admirar a posteriori les meravelles naturals que es recomanen als turistes. Bastaria d'enfonsar-se en una biblioteca, amb la condició que aquesta biblioteca poseís l'obra de Sa Altesa l'Arxiduc Lluís Salvador d'Àustria sobre les Balears, de llegir aquest text, que és d'allò més complet i precís, i de contemplar-ne els gravats en color, les vistes, els dissenys, els croquis, els plànols i els mapes, que fan d'aquesta publicació una obra sense parió. (...) És efectivament, una obra incomparable per la bellesa de la realització, pel seu valor geogràfic, ètnic, estocàstic, artístic, etc. Malauradament, aquesta obra mestra de llibreria no és a la venda (Verne, 2022, 95).

3. ELS VIATGERS ESTUDIATS

3.1. El cas de Jeroni de Berard i l'Arxiduc Lluís Salvador

Els dos autors als quals aquí feim referència mereixen sens dubte ésser esmentats a part, donada la importància de la seva obra, i també pel fet de ser els dos viatgers que aporten més dades sobre Inca. Per altra banda, si bé és ver que Jeroni de Berard era mallorquí i vivia a Palma, nosaltres l'hem considerat un viatger pel fet que per escriure la seva obra *Viaje a las villas de Mallorca, 1789*, realment realitzà una viatge a la Part Forana mallorquina i aportà una informació molt valuosa de cadascun del pobles que va visitar.

---

1 Com ens recorda Nicolás J. Morgues al seu interessant article "Jules Verne y el Archiduque Luis Salvador. Cómo promover el turismo mediante la lectura": *La relación de amistad entre el universal escritor Jules Verne y el padre del turismo cultural en las islas Baleares, Luis Salvador de Austria, nace en el año 1884 a raíz de su encuentro en Venecia en el «Hotel Inglaterra», donde el aristócrata se presenta en un primer momento ante el literato bajo el pseudónimo de Conde de Neudorf. A partir de aquel momento surge un importante intercambio epistolar y documental, fuente necesaria para que Verne se inspire en las múltiples novelas que tienen lugar, al menos en parte, en nuestra tierra. A su vez, y precisamente como consecuencia de la fama del escritor, todos aquellos relatos que transcurren en las Islas repercutirán en un amplio público lector que se interesará por el archipiélago balear, desembocando en un turismo muy vinculado al mundo literario (Nicolás J. Morgues, 97).*

• Jeroni de Berard

Jeroni de Berard va néixer a Palma el 1742, i morí a la mateixa ciutat el 1795. Fou un polític i, entre d'altres activitats, es va dedicar a recórrer Mallorca consultant els arxius històrics municipals i eclesiàstics. Tot i ésser mallorquí, la seva obra *Viaje a las villas de Mallorca, 1789*, constitueix un vertader llibre de viatges d'una gran riquesa descriptiva. A més a més, Berard encara pogué veure molts edificis de pobles i ciutats de la Part Forana que actualment ja no existeixen o que han sofert canvis importants que han transformat la seva fisonomia.

L'únic llibre de viatges que Berard va escriure fou *Viaje a las villas de Mallorca, 1789*. En aquest any es dedicà a recórrer tota la Part Forana i per suposat vengué a Inca.

D'Inca, Berard destaca que es tracta d'una de les poblacions més antigues de Mallorca i divideix el seu treball en tres apartats: el primer, dedicat a la història; en el segon, fa una descripció geogràfica de l'entorn inquer; i el tercer consisteix en una descripció urbana i arquitectònica de la ciutat. És en aquest tercer apartat en què trobam la descripció dels edificis més importants d'Inca, com són l'església parroquial de Santa Maria la Major, les esglésies conventuals de Sant Francesc i Sant Domingo, el monestir de Sant Bartomeu, l'Hospital, el puig de Santa Magdalena i el terme municipal, on destaca la importància de la producció agrícola i ramadera.

Berard és juntament amb l'Arxiduc Lluís Salvador l'autor que més dades aporta sobre Inca, però té una importància afegida, ja que quan realitzà la seva visita a la ciutat es convertí en un espectador privilegiat perquè pogué presenciar les obres de reconstrucció de les esglésies de Santa Maria la Major i de Sant Francesc, i per tant, encara va veure les restes medievals d'ambdues. Per altra banda, ell és l'únic que va descriure l'interior de l'església de l'Hospital, i gràcies a això ens podem fer una idea de com era.

Figura. 1. Església de Santa Maria la Major.

SAN FRANCISCO [...] El interior consta de 18 varas de ancho y 42 de largo. Su construcción es de bóveda cruzada antigua con techo de maderaje, el arco del presbiterio recto sobre pilares dóricos, tres son los arcos de lo antiguo que he dicho, apuntados sin pilares y asimismo en los de las capillas, y en lo construido de nuevo hay dos arcos rectos sobre pilares áticos, el coro de lo mismo, estucado en blanco, con lumnerones pintados arriba a la bóveda, y otros aún sin pintar a los costados, y órgano pequeño al medio del antepecho del coro (Berard, 1983, 259).

Finalment, aportà tota una sèrie de dades interessants: especifica que en aquell temps Inca comptava amb 3.367 habitants; esmenta fins a onze molins, a dia d'avui encara identificables, i dues fàbriques de sabó.²

• L'Arxiduc Lluís Salvador

Lluís Salvador d'Àustria, arxiduc de la casa d'Habsburg, va néixer a Florència el 1847, i morí a Brandeis an der Elbe (Bohèmia) a l'any 1915. Durant els primers deu anys de la seva vida va viure al palau Pitti de Florència, però a l'any 1857 se'n anà d'Itàlia. Des de molt prest duagué a terme estudis de ciències naturals, llengües clàssiques i llengües modernes. D'entre les modernes, va aprendre el català, idioma en el qual va escriure algunes de les seves obres. Amb la intenció de fer un llibre sobre els escarabats, el 1867 visità per primera vegada Mallorca, illa on va romandre tres mesos. Fou durant aquest temps quan començà a escriure els seus llibres sobre les illes Pitiüses i sobre Menorca, els quals acabarien formant part de la seva magna obra *Die Balearen*.

A l'any 1871 tornà a Mallorca per així poder seguir duent a terme les seves investigacions. Un any més tard va comprar l'antic monestir de Miramar i el va restaurar. Entre l'any 1872 i el 1913 residí llargues temporades a Mallorca, al mateix temps que realitzà diversos viatges a través de la Mediterrània visitant països com França, Itàlia o Egipte.

A més de Miramar, comprà altres finques valldemossines com s'Estaca, Son Ferrandell, Son Gallard i Son Gual. A Deià va adquirir les finques de sa Pedrissa i Son Marroig.

Pel que fa a la seva producció literària, són nombroses les publicacions sobre les investigacions que duagué a terme al llarg dels anys. La seva obra es caracteritza per la qualitat de les descripcions i pel seu llenguatge senzill.

Entre d'altres, destaquen les següents obres: *Die Balearen in Wort und Bild geschildert* (1869-1891), la més important i extensa. En llengua alemanya: *Catalina Homar* (1905), *Was mancher wissen möchte* (Allò que algú voldria saber, 1909),

2 Vegeu: Gerónimo de Berard. *Viaje a las villas de Mallorca, 1789*. Palma. Ajuntament de Palma, 1983, p. 255-266.

Die Felsenfesten Mallorcas Geschichte und Sage (Els castells roquers de Mallorca, història i tradició, 1910), *Portopí in der Bucht von Palma de Mallorca* (Portopí a la badia de Palma de Mallorca, 1914) i *Auslug und Wachtürme Mallorcas* (Torres i talaies de Mallorca, 1916). En llengua catalana: *Rundayes de Mallorca* (1895), una de les primeres recopilacions de rondalles mallorquines – anterior a la publicació del corpus d'Antoni Maria Alcover–, *Lo que sé de Miramar* (1911) i *Somnis d'estiu ran de mar* (1912).³

El títol original i en alemany de la seva obra cabdal és *Die Balearen in Wort und Bild. Zweiter Band. Die eigentlichen Balearen*, i fou publicada a Leipzig l'any 1871. L'edició consultada està formada per deu toms. Els II i III estan dedicats a l'illa de Menorca; el tom IV, a les illes Pitiüses; i els toms V, VI, VII, VIII i IX, a l'illa de Mallorca; finalment, el darrer tom, el X, conté la bibliografia i els índexs de l'obra.⁴

Per a l'estudi d'Inca s'ha tengut en compte l'índex per matèries que apareix al tom X entre les pàgines 77 i 139. En aquest, Inca hi apareix referenciada en tretze matèries, totes elles al tom VIII, excepte una, que apareix al tom V.⁵

Per altra banda, al *Die Balearen*, quan l'Arxiduc es refereix a Inca, destaca que es tracta del lloc de Mallorca amb més caràcter urbà, després de Palma. Seguidament passa a descriure la tipologia de les cases que conformen la població i d'entre elles destaca el “vell” ajuntament. *En el carrer de Palma se encuentra la vieja casa consistorial, sólida construcción de piedra con voladizo alero y sencillo cabrio y armas de la ciudad sobre la entrada en arco de medio punto* (Luis Salvador, VIII, 1991, 387). Pel que fa als carrers, ens informa del mal estat en què es troben, però que la ciutat compta amb moltes places, tot i que en destaca dues: la de l'Ajuntament i la de l'Església. *Las calles aparecen mal empedradas, y aún sin pavimentar, en cuyo caso apenas presentan una mínima acera de piedra a la vera de las casas. Cuenta el lugar con numerosas plazas, entre ellas la espaciosa plaza de la Constitució, por tamaño secundada por la plaza de l'Església donde se asienta el templo parroquial* (Luis Salvador, VIII, 1991, 387).

3 Pere Fullana Puigserver (dir.). *Gran Enciclopèdia de Mallorca*, volum 8. Palma, Promomallorca Edicions, SA, 1991, p. 111-113.

4 Archiduque Luis Salvador de Austria, *Las Baleares por la palabra y el grabado*. Caja de Baleares “SA NOSTRA”, 1980-1993.

5 Les matèries en què l'Arxiduc referencia Inca són les següents: [1] Bautizo (Inca). Tomo VIII, p. 388; [2] Capillas (Santa Magdalena). Tomo VIII, p. 394, 395; [3] Conventos (Inca). Tomo VIII, p. 390-392; [4] Corridas de toros (Inca). Tomo VIII, p. 156, 392, 393; [5] Dominicos (Inca). Tomo VIII, p. 389; [6] Franciscanos (Inca). Tomo VIII, p. 390; [7] Iglesias (Inca). Tomo VIII, p. 387-390; [8] Inca.- Descripciónes y viajes. Tomo VIII, p. 387-393; [9] Inscripciones (Inca). Tomo VIII, p. 388; [10] Jerónimas (Inca). Tomo VIII, p. 387, 390, 392, 394; [11] Monasterios (Inca). Tomo VIII, p. 389-390; [12] Puig de Santa Magdalena.- Descripción y viajes. Tomo VIII, p. 394, 396; [13] Suelo.- Uso agrícola (Inca). Tomo V. p. 104.

Pel que fa a edificis, fa esment de les diferents esglésies inques: la parròquia de Santa Maria la Major, els convents de Sant Domingo i Sant Francesc, i el monestir de Sant Bartomeu, on destaca la figura de la venerable sor Clara Andreu. D'aquests edificis religiosos, a banda de fer-ne una acurada descripció, també aporta interessants notes històriques.

Figura 2. Els molins.

De la mateixa manera, l'Arxiduc afirma que Inca és una ciutat amb un notable tràfec i gran vitalitat, i remarca que consta de dues posades, una plaça de toros, nombrosos cellers, un mercat de fruita que es realitza cada dia a la plaça de l'Església, un mercat ramader que té lloc cada dijous i dues fires importants al maig i al novembre que reben el nom de "Dijous Bo". També fa re-

ferència al Serral, on esmenta els set molins fariners. *Siete molinos de viento coronan la lomera hacia dónde se extiende una hilera de casas pertenecientes todavía a Inca, dispersas entre los estrechos bancales de la ladera poblados de higueras y almendros* (Luis Salvador, VIII, 1991, 393).

Pel que fa als voltants de la ciutat, esmenta que estan formats per camps de figueres i ametllers, així com per sembrats de cols i d'hortalisses en general.

Situat a l'antic Camp d'Oca, actualment la plaça del Bestiar, ens parla de l'abeurador o rentadors i explica com són. També descriu el puig de Santa Magdalena, aportant diferents dades (altura i vistes) i donant dades històriques sobre l'església, a més de fer-ne una descripció. Finalment, també fa esment a algunes de les possessions que se situen al terme d'Inca: Son Sastre, Son Vivot, Son Fuster i Vinagrella, aquesta darrera actualment pertanyent al terme de Llubí.⁶

⁶ Vegeu: Archiducque Luis Salvador de Austria. *Las Baleares por la palabra y el grabado. Las Baleares propiamente dichas. Mallorca (parte especial)*. Tomo V. Palma de Mallorca. Caja de Baleares "SA NOSTRA", 1991, p. 387-397.

3.2. Altres viatgers:

El més lamentable de tot era que el temps, comptat amb tant de parsimonià, no permetia organitzar l'exploració completa d'aquella Mallorca encantadora. No basta haver recorregut els diversos barris de la capital, s'han de visitar les altres ciutats, i quines més dignes d'atreure els turistes que Sóller, Inca, Pollença, Manacor o Valldemossa! (Verne, 2022, 115).

Quan ens aproximam als textos dels diferents autors que, sobretot a partir de la segona meitat del segle XIX, començaren a parlar de les nostres Illes, ben aviat ens adonam que la majoria d'ells descrigueren els llocs més típics de Mallorca que, fins a l'actualitat, constitueixen els seus indrets més coneguts i publicitats. Serveixen les següents paraules de Santiago Rusiñol, a la seva coneguda obra *L'illa de la calma*, com a mostra d'aquest fenomen: *Des del temps de la George Sand la fama de la Illa de la Calma hi ha portat molts de forasters, i, sia per sa bellesa, o per la seva flaire de primavera, o pel seu caràcter de "pessebre", de què hem parlat a un altre capítol, quasi tots han estat a Deià (Rusiñol, 1982, 143).*

Precisament:

la sociedad balear, aunque inmersa en el espacio geográfico y político de Europa, durante el siglo XIX presentaba una realidad social muy alejada a la que se vivía en el continente. Mientras Europa despegaba económica y culturalmente, con Francia e Inglaterra a la cabeza, este pequeño conjunto de islas mediterráneas se arraigaba en sus tradiciones y costumbres, vivía de la agricultura y la pesca, y tímidamente comenzaba a acoger a los viajeros que las visitaban. La industria, el progreso y la ciencia pertenecían a otros lugares. Este hecho despertó enormemente la curiosidad de los viajeros y exploradores franceses que encontraron en las Baleares el último paraíso virgen de Europa, y cuyas vivencias fueron plasmadas en numerosos libros de viajes. Muchos intelectuales franceses se adentraron en estas desconocidas islas para redescubrir una sociedad anclada en el pasado, arraigada en sus tradiciones y que disfrutaba con su forma tranquila y sosegada de vida (Moragues Nicolás, 2020, 99-100).

Des d'aquesta perspectiva, no és estrany que Inca quedàs relegada a un segon terme com a destinació de primer ordre entre aquells viatgers i escriptors. Malgrat tot, la capital del Raiguer també apareix a les cròniques d'un nombre significatiu d'ells. De fet, es pot afirmar que és tan important la seva

omissió com la seva presència a les guies i els llibres de viatges, puix que no deixa de ser un clar símptoma de com, des de molt prest, des de pràcticament l'inici de la incipient indústria turística, es privilegiaren altres llocs allunyats d'aquells de l'interior que no es valoraven prou.⁷ D'aquesta manera, ens podem trobar amb dues situacions molt freqüents quan es parla d'Inca:

Inca, gràcies a la seva situació privilegiada al bell mig de Mallorca, s'esmenta com a lloc de pas a destinacions més atractives com ara Lluc, Alcúdia o Pollença, només per enumerar-ne algunes: *Es deixa el far, es deixa el Castell del Rei, es torna a Pollença, es va a Inca, i per un seguit d'anar en carretó i en tren, i tornar en carretó, un se'n va a les coves d'Artà, que és una de les meravelles d'aquesta venturosa illa* (Rusiñol, 1982, 186).

La descripció i anàlisi de la realitat inquera, des de múltiples aspectes, en el moment en què foren redactats els llibres i les guies de viatges protagonistes del present estudi. D'entre ells destaquen, per damunt de tot, els de l'Arxiduc, que fa un dels estudis més profunds, quasi enciclopèdic, del que era Inca, i Jeroni de Berard.

3.2.1. André Grasset de Saint Sauveur

André Grasset va néixer a Montreal (Quebec) l'any 1758, i morí a París el 1815. Fou un diplomàtic i un viatger francès. A l'any 1800 fou destinat a Palma com a cònsol a les Balears de la República Francesa. Pel que fa als seus llibres de viatges, cal destacar: *Voyage historique, littéraire et pittoresques dans les îles et possessions ci-devant venitiennes du levant* (1799), realitzat arran d'un viatge que va fer a Itàlia; *Voyage dans les îles Baléares et Pithiuses* (1807), el qual s'ha considerat com la primera guia turística de les Balears.

Quan parla d'Inca, Grasset ho fa juntament amb Selva, Binissalem i Sencelles. Aporta la dada que la totalitat dels quatre municipis sumen uns 11.000 habitants. Igualment, fa esment de la producció agrícola i ramadera de les quatre viles, formada a base de cereals, oliva, raïm, garroves, ametlles, fruita i, en menor mesura, seda. Pel que fa a la ramaderia, destaca la cria de bestiar gros i menut.

⁷ De fet, ja alrededor de 1840 se configura la imatge de Mallorca, la formulació romàntica de sus atractivos turísticos y su patrimonio: calma, pintoresquismo, ruinas góticas y naturaleza. Oriente cercano a la vez que destino lejano por sus intransitables comunicaciones, tierra habitada por gentes fuera del tiempo, como griegos modernos. Naturaleza grandiosa y predominante, es Mallorca para los viajeros románticos, la perdida Arcadia de Poussin, de cielo siempre puro (Alzaga Ruiz, 192).

Específicament d'Inca només aporta una dada històrica dient que la seva fundació fou en època romana, la qual cosa es pot comprovar gràcies a les ruïnes d'aquell temps que es troben als seus voltants.⁸ *Hom fa remuntar la fundació d'Inca a l'època romana; es troben unes ruïnes en el seu veïnatge que no deixen cap mena de dubte sobre l'antiguitat d'aquest municipi* (Grasset de Saint Sauveur, 2002, 32).

Val a dir que la minsa aportació de caire històric que fa Grasset quan es refereix a Inca la copia de l'historiador Joan Binimelis (1538-1616). *És Inca població molt antiga. Y en temps de romans era major que ara no és, com clarament se veu en los vestigis y ruïnes que en aquell territori se descobren, y de moltes antigalles, que vuy encara donen mostre de la sua antiguidat* (Moll, 2014, 304).

3.2.2. Hermann Alexander Pagenstecher

Herman Alexander Pagenstecher va néixer a Elberfeld, el 1825 i morí a Hamburg el 1889. Fou un metge i zoòleg alemany, catedràtic de la Universitat de Heidelberg, director del Museu Zoològic d'aquesta ciutat entre 1865 i 1879 i, posteriorment, director del Museu d'Història Natural d'Hamburg de 1882 a 1889.

L'any 1865, acompanyat del químic alemany Robert Wilhelm Bunsen, visità Mallorca, i dos anys després, el 1867, publicà a Leipzig les seves impressions d'aquest viatge al llibre *Die Insel Mallorca* (1867).

Com a naturalista, l'autor ens descriu en aquest llibre de viatges com era la Mallorca abans del turisme, el paisatge físic de l'illa i els costums i la manera de ser, i de veure el món, dels mallorquins de fa més d'una centúria.

Pagenstecher i Bunsen arribaren a Inca des d'Alcúdia en un carro estirat per una mula, i quan se'n tornaren, per anar cap a Palma, havien d'anar en un òmnibus estirat per quatre cavalls, però finalment ho feren en un altre carro molt semblant al primer.

Pel que fa a Inca, Pagenstecher fa referència al seu origen, que situa a la dominació romana, i descriu les terres que envolten la ciutat i els cultius que s'hi practiquen (pastures per a porcs, conreu de vinyes, pèsols, faves, arbres fruiters, horts, oliveres i alguna palmera solitària). Durant la seva passejada pel poble esmenta els carrers desiguals i estrets, però nets, descriu el que veu dintre les cases, senzilles i netes, a través de les portes obertes de bat a bat, la qual cosa ens indica la tranquil·litat i confiança en què es vivia en

8 Vegeu: André de Saint-Sauveur. *Viatge a les Illes Balears i Pitiüses*. Palma. Banca March. Lleonard Muntaner Editor, 2002, p. 32.

Figura 3. Monestir de Sant Bartomeu.

aquella època antiga, preindustrial (algunes fileres de tonells grossos, cups per a la verema, activitat artesanal i comerç). Finalment, fa una referència al monestir de Sant Bartomeu.

En arribar a la fonda, on romangueren un vespre, i que els va semblar comfortable, no només descriu el local:⁹

Esa fonda es una casa limpia, grande y de buena fachada. La posadera trata de conservar esa reputación y mantiene su posa con alguna elegancia. El cuarto interior se abre a un lado sobre un billar y mesas de café redondas, y comunica por una puerta con la cocina, sobre cuyos fogones brillan cafeteras de cobre. Algunos huéspedes jugaban a los naipes (...) En el piso superior que daba sobre la plaza por el comedor nos llevaron a un cuarto dormitorio, en el cual había camas grandes y limpias. En todo fuimos servidos con actividad y amabilidad.

Sinó també el sopar preparat per la madona del local i del qual varen gaudir amb escreix: *Pedimos una gallina para más tarde. Enseguida fueron a comprarla y la trajeron viva y pitando y fue buena. Era gorda y negra, de buen aspecto; pronto fue cogida y muerta. Para tomar algo, pedimos un vaso de leche. Mandaron en seguida a buscarla y la trajeron con preferencia a los demás huéspedes* (Pagenstecher, 1989, p. 51) (...) *Nuestra patrona nos había preparado una buena cena. La gallina negra proporcionó una sopa de arroz, y un frito excelente con sus menudos. Luego vinieron buen pescado y una ensalada bien aliñada* (Pagenstecher, 1989, 53-54).

3.2.3. Charles Toll Bidwell

Charles Toll Bidwell va néixer a Chertsey, Surrey, Anglaterra, el 28 de desembre de 1831. Fou membre de la Reial Societat Geogràfica de Londres, i va tenir una carrera diplomàtica dilatada i variada (cònsol a Panamà, vicecònsol pels districtes de Sancti Spíritus i Trinidad de Cuba, cònsol interí d'Estats Units i Portugal a les Illes Balears, i cònsol a Puerto Rico, on, a més, fou delegat per la prestigiosa companyia d'assegurances marítimes Lloyd's, i també

9 Vegeu: H. A. Pagenstecher. *La isla de Mallorca, Reseña de un viaje*. Mallorca. El Drac, Editorial, 1989, p. 51-54.

treballà pel departament comercial del Foreign Office). El 1881 fou nomenat cònsol per les províncies de Màlaga, Almeria, Granada, Jaén i Múrcia, amb residència a Màlaga, on va morir el 5 de gener de 1887.

L'any 1876 van aparèixer dos dels tres llibres que Bidwell va publicar en la seva vida. Un d'ells era *The Cost of Living Abroad* i l'altre, *The Balearic Islands*, editats ambdós a Londres.

L'edició consultada del llibre que ens interessa, *The Balearic Islands*, està formada per un tom, distribuït en dotze capítols, dels quals el que fa referència a Inca és el capítol IV: "Tràfic i comerç", i els interessos britànics a les Illes. És un relat descriptiu i literari de la inauguració de la línia fèrria Palma-Inca, que tengué lloc el 24 de febrer de 1875.

Els aspectes que l'autor destaca d'aquest important esdeveniment tenen a veure amb l'impacte econòmic i social que va suposar per a Ciutat de Mallorca, per a Inca i per a tota l'illa en general, i que ell anomena "revolució social" (Toll Bidwell, 1997, 81).

Per un costat, descriu la festa que es va celebrar tant a Palma com a Inca, amb tota mena de detalls: la decoració dels carrers amb arcs de triomf dedicats a la indústria, l'agricultura i el comerç, amb tot d'eines i objectes que hi feien referència (botes de vi, arades, cistells, graners, martells...), les dues bandes de música locals tocant, l'expectació i l'alegria de la gent rebent els funcionaris públics i els senyors, mentre anaven tots cap a l'església, on es va cantar un *Te Deum*...

Indica que el tren, que recorre una distància de 29 quilòmetres, va arribar en 64 minuts a Inca, ciutat que l'autor descriu com *el centre comercial de Mallorca, un poble d'uns 6.000 habitants*,¹⁰ i deixa, així mateix, constància de la bona construcció dels edificis de les vuit estacions on el tren tenia la seva aturada: Palma, Pont d'Inca, Marratxí, Santa Maria, Alaró, Binissalem, Lloseta i Inca.

Atesa la dèria que tenia Toll Bidwell per la compilació dels preus de les coses, comenta, per una banda, que les feines de construcció del ferrocarril varen ser fetes per artesans, obrers, enginyers i arquitectes nadius. Especifica el cost total de l'obra i l'esforç que això va suposar de cara a millorar els interessos de la illa, malgrat que encara era prest per parlar de la possible rendibilitat d'una línia de la qual ja estava prevista la seva arribada a Alcúdia i Manacor. Per un altre costat, fa referència a les tarifes del tren en primera i en segona classe, i a la competència que en aquells moments suposava els preus més baixos de les diligències.

10 Vegeu: Charles Toll Bidwell. *Viatge a les Illes Balears*. Palma. Lleonard Muntaner Editor, 1997, p. 81-86.

Figura 4. Estació del tren.

És evident que la inauguració de la línia ferroviària Palma-Inca va significar un abans i un després per a l'illa de Mallorca, no només a nivell econòmic, de negocis, sinó també social, d'expansió d'idees i costums, de finestra oberta al món. Així mateix ho veu Toll Bidwell:¹¹

Generacions de gent d'aquestes illes han crescut amb la idea que un ferrocarril era una cosa d'un altre hemisferi, i que per viatjar i transportar mercaderies ... eren ... suficients les antiquades i renoueres diligències sense suspensió ..., i els carros de muls. Un dia per anar i un altre per tornar dels pobles dels voltants, era acceptada com a condició inevitable lligada al fet de sortir de casa tant per motius de plaer com de negocis. El ferrocarril que semblava ser el somni dels utòpics, va ser no obstant això finalment inaugurat, i amb tota seguretat contribuirà enormement a desenvolupar els recursos mig amagats de aquesta fèrtil i bella illa (Toll Bidwell, 1997, 81-82).

El tren a Mallorca va tenir un impacte social enorme i convertí Inca en un eix neuràlgic de comunicació entre pobles: *Durant el primer mes hi viatjaren més de quaranta mil passatgers... La majoria de persones que feia el trajecte ho feien sense tenir cap lloc concret on anar, només per la novetat d'un viatge en un vagó de tren l'any 1875!* (Toll Bidwell, 1997, p. 86).

3.2.4. Gaston Vuillier

Gaston Vuillier va néixer a Perpinyà l'any 1845, i morí a Gimel-les-Cascades l'any 1915. Vuillier fou pintor, artista dissenyador, viatger i etnògraf.

De les seves nombroses obres sobre viatges destaquen: *Les îles oubliées: les Baléares, la Corse et la Sardaigne* (1893), *La Sicile* (1896) i *La Tunisie* (1896), entre d'altres.

11 Vegeu: Gaston Vuillier. *Les illes olvidades. Viatge a les Balears*. Mallorca. Editorial Moll, 1990, p. 82-83.

Gaston Vuillier visità Inca en el seu viatge a Mallorca i en feu una breu referència, però molt interessant. D'Inca, en destaca que es tracta d'una de les ciutats més importants de l'illa i ens diu que en aquells moments compta amb uns 6.000 habitants. Paisatgísticament, subratlla la visió dels seus molins amb les aspes i les teles blanques, i les palmeres que es veuen per la contrada. *Després ve Inca, una de les ciutats més importants de Mallorca, amb una població de 6.000 habitants. Les ales blanques dels molins de vent s'agiten constantment sobre els pujols veïns, i grans palmeres s'alcen entre les tanques* (Vuillier, 1990, 82).

Pel que fa a la ciutat pròpiament dita, tan sols fa referència al monestir de Sant Bartomeu, l'església del qual tracta de parroquial, equivocació que fan diversos historiadors. D'aquell monestir, destaca que s'hi troba enterrat el cos incorrupte de sor Clara Andreu, monja tractada de santa i virtuosa.

Finalment, d'Inca diu que fou el centre de fabricació de ceràmiques hispanomoresques, i posa com a exemple dues peces que es conserven al museu parisenc de Cluny. En la seva descripció d'aquestes peces en destaca la seva decoració formada per l'escut d'Inca i els caràcters gòtics. Vuillier diu que aquestes ceràmiques no devien ser anteriors al segle XV.¹²

3.2.5. Margaret D'Este

Margaret D'Este va néixer el 1876 a la gran finca residencial i privada situada a la ribera del llac de Como, a Itàlia. Filla de Robert Moss King, un funcionari destinat a Bengala, i d'Elizabeth Augusta Egerton, el 1911 residia, encara fadrina, amb la seva mare vídua a Ashcott Hill. El 14 de desembre de 1925 es casà a Birmània amb el seu cosí major, el militar Charles Hertel Egerton. Morí el 2 d'abril de 1930 a Great Bedwyn. Fou una dona de mentalitat molt avançada que juntament amb la seva mare, qui l'acompanyava com a fotògrafa, va realitzar tres viatges que acabà narrant en forma de llibre. Ambdues dones dissimulaven el seus noms complets darrere pseudònims, molt possiblement perquè aleshores el fet que dues dones viatjassin totes soles per terres estranyes no devia ser socialment considerada una actitud molt adequada.

Només hi ha constància de la publicació de tres obres: *In Majorca with a Camera* (publicada a Londres, en anglès, el 1907), *Through Corsica with a Camera* (1905) i *In the Canaries with a Camera* (1909).

L'edició consultada està formada per un tom, dividit en quatre parts. Al quart trajecte de la segona part ens parla d'Inca, on conta que després de romandre

¹² Vegeu: Margaret D'Este. *A Mallorca amb una càmera*. Mallorca. Jaume Boada Salom, 2014, p. 102-126.

a Pollença, on havien arribat des d'Alcúdia, en carruatge, visitaren la cala de Sant Vicenç. Al matí següent partiren cap al Castell del Rei colcant en mula, i varen romandre a Lluc per a l'endemà anar a contemplar el Gorg Blau. Finalment, en una carruatge, arribaren a Inca, ciutat que, com hem comentat anteriorment, és un lloc de pas dels viatgers en diverses ocasions i des de la qual agafaren el tren cap a Palma.

Podem destacar el comentari de l'autora sobre l'aspecte pròsper de la ciutat: ... *poc després de passar pel pintoresc poble de Selva, amb la seva església enfilada dalt d'un turó, arribam a Inca, una ciutat gran i d'aspecte pròsper formada per cases elegants i tendes de pedra*" (D'Este, 1907, 126), així com el retrat costumista dels viatgers que les acompanyen en el seu trajecte:

Aquí agafarem el tren cap a Palma i entrarem amb el nostre equipatge dins un petit compartiment de primera classe on s'hi trobava un cavaller gran d'aspecte aristocràtic, que viatjava amb una gran senalla de vímet que aparentment contenia la bugada de la setmana, i amb una dama amb una mantellina elegant que portava una senalla amb la compra i un gran farcell fet amb unes estovalles de quadres... (D'Este, 1907, 126).

3.2.6. Mary Stuart Boyd

Mary Stuart Boyd, nascuda com a Mary Kirkwood, va néixer a Glasgow el 1861. Es va casar amb Alexander Stuart Boyd el 1880 i, tots dos, ell com a il·lustrador i ella com a articulista, col·laboraren en diverses revistes, tasca que continuaren a Londres quan Alexander hi fou enviat com a corresponent el 1890. Mary treballà per a les publicacions *Scots Observer*, *Pall Mall Gazette*, *Pall Mall Magazine*, *Morning Post*, *Graphic*, *Blackwood's Magazine* i *Harper's Magazine*, entre d'altres. El matrimoni mantingué una activitat intensa dins els cercles intel·lectuals de l'època; procedien d'una família burgesa, aficionada als viatges de plaer. La seva activitat fou literària i artística. Ambdós moriren a Takapuna: Alexander, el 21 d'agost de 1930, i Mary, el 28 de juliol de 1937.

Les obres de Mary Stuart són: *Our Stolen Summer. The Record of a Roundabout Tour*, (1900), *A Versailles Christmas-tide* (1901), *With clipped wings* (1902), *The man in the wood* (1904), *The Misses Make-believe* (1906), *Backwaters* (1906), *Her besetting virtue* (1908), *The first stone* (1909), *The glen: a novel of the west highlands* (1910), *The Fortunate isles; life and travel in Majorca, Minorca and Iviza* (1911), *The mystery of the castle* (1911) i *From the shelf: by Paxton Holgar* (1915). De totes ells, només les dues primeres i l'obra que tractam són llibres de viatges, la resta són novel·les.

El títol original i en anglès és *The Fortunate isles; life and travel in Majorca, Minorca and Iviza*, i fou publicada a Londres l'any 1911. L'edició consultada està distribuïda en 29 capítols, dels quals el capítol 6 és el que fa referència a Inca i ocupa les pàgines de la 73 a la 79. Aquesta obra fou fruit del viatge que el matrimoni i el seu fill varen realitzar l'octubre de 1909, i en concret, la visita a la Fira d'Inca.

L'autora intenta fer un retrat fidel del que veu i del que més l'interessa, i en aquest cas el que les portava a Inca era el desig de visitar-la,¹³ *una ciutat pròspera situada al cor de l'illa*. Per això agafen el tren, que ja porta més de trenta-tres anys en funcionament, i en fa una divertida descripció. Explica la seva distribució en vagons de primera, segona i tercera classe; descriu els vestits i l'abillament de les dones, les dames i els cavallers, com posteriorment descriurà també la vestimenta de la gent que passeja per la Fira; la sorprèn la incongruència entre la manca de trens (només dos diaris) i la gran quantitat de viatgers, ben mudats, que omplen l'estació. Comenta la fertilitat de les terres i els cultius que travessa la línia ferroviària, i les aturades a les estacions on sempre hi ha algú disposat a vendre als passatgers algun producte (fruits secs, galetes...), la qual cosa fa palès que en aquell temps aquests indrets s'havien convertit en llocs de comerç i que els venedors estaven disposats a aprofitar l'arribada dels visitants, fossin nacionals o forans.

Comenta, amb certa ironia, que *el ferrocarril era massa pesat per a la potència del motor* i que l'arribada a Inca es va produir molt més tard del que es pensaven: *Cobrirem les vint milles i, amb un retard de només dues hores arribarem a Inca...* (Stuart Boyd, 2008, 75).

En arribar a Inca esmenta, d'una banda, les muntanyes i també la filera de molins que veu a l'entrada de la ciutat. De l'altra, parla de la gentada que, com ells, havia anat a gaudir del dia gran [fig. 5]. Descriu l'impacte social, comercial i econòmic que el Dijous Bo implicava per a la ciutat:

Figura 5. *La senalla*. Monument dedicat al Dijous Bo.

13 Vegeu: Mary Stuart Boyd. *Les illes venturoses. Vida i viatge a Mallorca, Menorca i Eivissa*. Palma. Edicions Documenta Balear, 2008, p.73-79.

La fira era principalment una ocasió per fer negocis (...). Un tret important era que a cada carrer s'hi podia trobar un tipus de mercaderia diferent. A una es venia roba i calçat de colors vius. Un altre estava dedicada a la venda de llepolies (...). La plaça davant l'església principal era el nostre centre d'atenció. En un costat, el terra estava cobert d'una atractiva exhibició d'artesanía local. Gerres, plats, cossiols i gerros (...) (Stuart Boyd, 2008, 76).

Seguidament descriu com era el local de restauració on es van aturar a fer uns beures, i en destaca els productes que els serviren i que trobaren realment barats.

Finalment, cal esmentar com ens acosta a la gastronomia i al tipus d'alimentació que Inca ofería: ... *els enormes sacs dels quals sobresortien pebres vermells i taronges que representen un element important en la dieta mallorquina* (Stuart Boyd, 2008, 76), o com descriu algunes de les llepolies que podien endolcir encara més la Fira: d'una banda, probablement, el cabell d'àngel: ... *vàrem haver de caminar entre dues fileres de dones assegudes en cadires amb aspecte d'haver estat fetes apressadament, les quals sostenien a la seva falda una greixonera de fang plena d'un producte estrany que semblava fet de fils vermells*¹⁴ (Stuart Boyd, 2008, 76), i d'una altra, els bunyols:

... a l'entrada lateral d'un forn, dues dones fregien dough-nuts¹⁵ en una gran paella d'oli bullent. La dona major, rapinyant una mica de massa del bol ple que hi havia vora el seu colzo, la feia lliscar al voltant del seu dit i la llançava dins l'oli, d'on un minut més tard la seva ajudant el treia amb una cullera de mànec llarg, convertit en un cruixent anell daurat (Stuart Boyd, 2008, 78).

3.2.7. Josep Pla

Josep Pla i Casadevall va néixer a Palafrugell el 1897, i morí a Llofriu el 1981. Fou un escriptor i un periodista català, i constitueix un dels grans referents de la literatura catalana.

La seva obra està formada per un gran ventall temàtic: narrativa, dietaris, assaigs, viatges, biografies i reportatges polítics.

Pel que fa a llibres de viatge, entre d'altres destaquen: *Viatge a Rússia* (1925), *Viatge a Catalunya* (1934), *Guía de Mallorca, Menorca e Ibiza* (1950), *Cartes d'Itàlia* (1955) i *Les Illes* (1970).

¹⁴ Sembla tractar-se del cabell d'àngel.

¹⁵ Evidentment aquesta descripció fa referència als bunyols.

Al llarg de la seva vida dugué a terme diversos viatges. A Mallorca, hi vengué tres vegades: el 1921, el 1958 i finalment el 1961. Va escriure en català i castellà.¹⁶

Pla feu referència a Inca en la seva obra *Guía de Mallorca, Menorca e Ibiza*, la qual fou escrita l'any 1948 i publicada el 1950. Però, certament, aquest llibre està basat en la seva primera visita a les Illes que realitzà l'any 1921.

Tenint la seva estada a Palma, Josep Pla arribà a Inca en tren, i al principi expressa el sentiment que li provoca la primera impressió quan va descobrint la ciutat. Així doncs, opina que Inca és molt animada i amb molta gent, sobretot el dijous, que és el dia que es du a terme el mercat agrícola. També esmenta el valor de la indústria del calçat i tèxtil. De la mateixa manera, destaca la importància de ser cap de partit judicial i esmenta el fet de trobar-se envoltada d'una corona de pobles que depenen d'ella comercialment parlant, és a dir, que la nostra ciutat actuava ja en aquells moments de capital de comarca. Al llarg de la seva descripció, Pla fa esment també de la gastronomia. Per una banda, ens parla dels cellers, indrets on es reuneixen els pagesos per menjar els plats típics de-

Figura 6. Fàbrica Ramis.

Figura 7. Celler de Can Ripoll.

nent de la temporada. *En las típicas bodegas o cellers se reúnen los payeses a comer exquisiteces típicas de la temporada. Son semisubterráneos y hay grandes cubas llamadas bótes congregnyades* (Pla, 1950, 180). Per l'altra, esmenta els concos o congrets que elaboren les monges jerònimes de Sant Bartomeu.

Quant a edificis destacats en aquell moment, fa referència al gran nombre de torres de molins que envolten la ciutat i que ja estan desafectats. A l'interior de la ciutat, fa esment de l'església parroquial de Santa Maria la Major,

¹⁶ Vegeu: Lluís Bonada. *Josep Pla*. Barcelona. Editorial Empúries, 1991.

destacant la taula pintada per Joan Daurer; l'església de l'Hospital, actualment desapareguda; els convents de Sant Domingo i Sant Francesc, del qual també destaca el claustre; el monestir de Sant Bartomeu i l'oratori de Santa Magdalena del Puig.¹⁷

4. CORRESPONDÈNCIES AMB L'INCA ACTUAL

Basta passejar-se una estona pel centre d'Inca per adonar-se que el pas del temps, com no pot ser d'una altra manera, ha deixat la seva empremta indeleble de mil maneres diferents i pertot arreu. Fa estona que els vilatans ja no vesteixen amb el vestit tradicional pagès com reflectí als seus dibuixos el marit de Mary Stuart Boyd a *Les illes venturoses*, quan vengueren amb tren al Dijous Bo. De fet, des d'aleshores, la ciutat no ha aturat de créixer i evolucionar, la qual cosa ha obligat a obrir nous carrers i avingudes per adaptar-se als nous temps, carrers envaïts per un tràfec sense fi on els cotxes han passat a ser el protagonistes, desbancant el carro i l'òmnibus de cavalls dels quals ens parlava H. A. Pagenstecher a la seva crònica. A més, els avions i els vols espacials han deixat de ser una mera quimera producte de la fèrtil imaginació de Jules Verne, tot un seguit d'aspectes, per esmentar-ne només alguns, que han ajudat a conformar la realitat d'una ciutat que aspira, sense oblidar el seu passat i la tradició, a mirar, sense complexos, cap al present i el futur.

Tot l'esmentat amb anterioritat no deixa de ser una veritat que ningú de nosaltres s'atreveria a qüestionar, però no deixa igualment de ser innegable que una passejada tranquil·la i una mirada més atenta per l'Inca més vetusta ens permet descobrir molts dels llocs i detalls que autors com l'Arxiduc Lluís Salvador, Berard o Gaston Vuillier, entre d'altres, no s'oblidaren de descriure i destacar als seus escrits: des de Santa Maria la Major, passant per Sant Bartomeu o els molins, entre tants d'altres dins un nombrós llistat. De fet, el pas del temps i la pressió del progrés no han aconseguit esborrar totes aquelles imatges de l'avior de les quals ells foren testimonis privilegiats, i en volgueren deixar constància a través de les pàgines de les seves narracions.

Precisament, si navegam una estona per les diferents seccions del web d'Inca Turística (<https://incaturistica.es/ca/>) no deixarem de trobar moltes, per no dir totes, d'aquelles fites que han sobreviscut i han arribat fins avui dia, de les quals també parlaren, al seu temps, els escriptors estudiats. És així que, com se'ns indica a la mateixa web, referint-se a la capital del Raiguer:

---

17 Vegeu: José Pla. *Guía de Mallorca, Menorca e Ibiza*. Barcelona. Ediciones Destino, SL, 1950, p. 180-182.

Es tracta d'una ciutat perfecta per perdre't i explorar cada racó. Només d'aquesta manera trobaràs multitud de llocs encantadors, plens de caràcter i personalitat, que faran de la teva visita a Inca, una autèntica aventura. Edificis plens d'història, mercats plens de gent simpàtica, places encantadores, museus amb molta tradició i molt més. Segur que t'enamoraràs!

Però aquestes instantànies del passat es poden localitzar plenament integrades als nostres dies, molts cops sense ser-ne conscients, perquè la força del costum fa que ens passin desapercebudes. És així que, pertot arreu, no deixam de descobrir imatges publicitàries que ens parlen d'Inca com un "mercat al cel obert", senya d'identitat pròpia de la ciutat des de fa segles. De fet, aquest mercat no ha deixat mai, ja des d'èpoques prèvies a la industrialització i, fins i tot, abans de l'arribada del tren, de constituir l'eix vertebrador de l'economia de la comarca, fenomen que no ha canviat a l'actualitat quan, com a resposta a la deslocalització dels centres de producció industrial viscuda als darrer decennis, no deixa de reivindicar-se i publicitar-se com a motor de la reactivació de l'economia local.

Com se'ns recorda a la web d'Inca Turística:

El "Dijous" és un dels mercats amb més tradició i més importants de les Illes Balears. Les paradetes ocupen des de l'estació del tren fins a la plaça d'Orient, passant per la plaça de la Quartera, Gran Via de Colom, carrers de Jaume Armengol i General Luque, plaça de Santa Maria la Major i carrer de la Sirena. Al mercat setmanal d'Inca es poden trobar plantes i flors, artesanía, productes locals, aliments frescs i de temporada, i molt més; en un entorn familiar, proper, tradicional i autèntic (<https://incaturistica.es/ca/>).

Aquesta descripció podria atribuir-se perfectament a l'Arxiduc Lluís Salvador, quan al seu *Die Balearen* referint-se a ell diu: *Por las mañanas reina en la plaza de l'Església un movimiento constante a causa del mercado de fruta que acoge* (1875); o a Josep Pla quan explica: *Inca es una ciudad muy viva. Sus mercados agrícolas, todos los jueves, la hacen una población concurrida y animada* (1948).

En aquest sentit, és lloable l'esforç de les institucions públiques i la iniciativa privada inquera dels darrers anys per recuperar, i mai deixar de banda, el passat de la ciutat posant-lo en valor mitjançant in comptables iniciatives com, per exemple, la recuperació del patrimoni arquitectònic industrial per destinar-lo i adaptar-lo a les noves demandes economicosocials, o a la refor-

ma del Teatre Principal quan a la façana de la seva ampliació es recupera la idea del trenat de les sabates. Com deia el poeta:

*Muyra, muyra l'ingrat que al sonar en sos llabis
Per estranya regió l'accent natiu, no plora;
Que al pensar en sos llars no s'consum ni s'anyora,
Ni cull del mur sabrat las liras dels seus avis.*

(La pàtria, de Bonaventura Aribau)

5. CONCLUSIONS

“Inca es lletja!”, “en realitat, no deixa de ser un polígon industrial!”... Qui no ha escoltat mai algun d'aquests mantres que es repeteixen, un cop i un altre, entre els locals i els forans de la capital del Raiguer, fins al punt de semblar una d'aquelles veritats inqüestionables i inamovibles, tan ben assentades que es fa pràcticament impossible lluitar contra elles?

En realitat, si observam aquest fenomen amb una certa distància, no deixen de ser un seguit de prejudicis, això sí, molt assentats i difícils d'erradicar, que no demostren un desconeixement profund del que és i ha estat veritablement Inca. Es tracta d'unes lents crítiques i injustes que no permeten desenvolupar una mirada mínimament objectiva i alternativa, per damunt de nocius “llocs comuns”, per tal de situar la nostra població al lloc que li correspon. Tristament, resulta més fàcil dejectar-la i criticar-la, menystenir-la gratuïtament, que fer un petit esforç per mirar-la amb uns altres ulls més benignes.

Està clar que Inca no és Ciutat de Mallorca ni cap dels pobles i viles de l'admirada serra de Tramuntana, per a alguns “el paradís a la terra”, però, d'igual mode, com sabem no està exempta de posseir tresors pels seus carrers i barris, molts cops amagats o que passen desapercibuts, que necessiten redescobrir-se i ser reivindicats per situar-la al lloc que li correspon: com una de les més importants ciutats, capital de comarca, de la Part Forana mallorquina.

És veritat que la nostra ciutat, ràpidament i cegament, s'abonà a un procés d'industrialització ferotge i sense pal·liatius que l'obligà a renunciar a part del que havia estat el seu passat. De fet, el seu aspecte actual no deixa de ser fruit d'aquest miratge i somni de progrés, i de les perspectives de prosperitat i riquesa que la coneguda manufactura de la pell i calçat li procuraren a un

alt preu, perquè res no és gratuït: un creixement urbanístic desordenat, poc planificat i la destrucció irreparable de part del seu patrimoni arquitectònic i natural. D'alguna manera, la culminació d'aquest procés vendria representada, metafòricament, per l'aixecament de l'edifici conegut com la "Torre d'Inca", publicitat com el primer gratacel de la Part Forana illenca, de gust molt qüestionable i per a la construcció del qual s'esbucaren edificacions preexistents, segurament de major prestància i tradició. Malauradament la seva llarga ombra es projecta i cobreix, des d'aleshores, la que havia estat l'alçada més alta de la ciutat fins a aquell moment: el campanar de Santa Maria la Major. Modernitat versus passat, progrés enfront de tradició.

Però, malgrat el que podria semblar, no tot es va perdre i, encara avui dia, si algú sap on cercar-les, es troben a Inca empremtes de l'avior, les quals conformen un conjunt històric, artístic i cultural de gran envergadura, no exempt, com hem dit abans, d'acoblant una sèrie de tresors a reivindicar, conservar i divulgar. Un nombre important d'aquests darrers, com hem vist a través del nostre estudi, foren descrits i exalçats per alguns de viatgers o autors que es desplaçaren a la nostra illa, i visitaren el nostre municipi, localitzat al "cor" de Mallorca, amb una situació privilegiada al bell mig de l'illa que l'acull. Precisament, aquest treball volia homenatjar-la com cal a través de la recollida del testimoni d'alguns d'aquells que no s'oblidaren de parlar-ne, per la seva indubtable importància i interès. Per tant, a través del nostre estudi es constata la falsedat d'aquell mite que els viatgers que descrigueren Mallorca només parlaren de la serra de Tramuntana o d'altres llocs similars, més coneguts i publicitats.

Així doncs, no es pot deixar de reivindicar la importància dels llibres i les guies de viatges per conèixer el territori descrit a l'època en què foren publicats des de múltiples aspectes: l'entorn natural, històric, socioeconòmic, antropològic o cultural i patrimonial, entre d'altres. De fet, una aproximació acurada a aquests textos ens permet observar i explicar, des d'una perspectiva diferent, l'evolució de l'Inca preindustrial a aquella industrial i els canvis que aquest fenomen ocasionà.

Santa Maria la Major, Sant Bartomeu, els molins, entre tants d'altres, però també els cellers o la indubtable importància del mercat i l'artesanía, o el tren i les fàbriques, són aspectes que apareixen a les pàgines escrites pels diferents autors treballats. A més, no deixa de ser curiós que moltes d'aquestes fites encara avui dia continuen destacant-se i formen part de l'imaginari col·lectiu del que constitueix la capital del Raiguer. És veritat que, a partir d'aquest fet, no es pot concloure de forma taxativa que foren ells els que construïren la imatge que tenim d'Inca i la seva gent, però sí que a través

de les seves paraules són responsables de difondre i donar a conèixer, a tot arreu, tot allò pel què és coneguda la nostra ciutat, i han contribuït indubtablement a modelar la imatge que es té d'ella.

Per acabar, davant fenòmens tan actuals com el de la globalització, la qual ha provocat, en molts casos, l'homogeneïtzació, cada cop més acusada i evident, de les nostres urbs, i dins el marc de multiculturalitat de les nostres societats, s'ha de tenir en compte que estudiar i donar a conèixer el passat d'aquestes darreres contribueix a no oblidar-se de les senyes d'identitat pròpies i de les nostres peculiaritats, en definitiva, d'un passat que ens ha modelat i ens ajuda a definir-nos i identificar-nos pel que som i hem estat. Per tot això, qualsevol esforç dirigit a la divulgació i al coneixement del patrimoni arquitectònic i cultural, present i passat, també ens serveix no només per respectar-lo, sinó que, igualment, ens és útil per prendre consciència de la necessitat de protegir-lo, perquè és el llegat que ens ha arribat dels nostres avantpassats i que nosaltres deixarem a les generacions futures.

BIBLIOGRAFIA

- Alzaga, A. 2005-2006. El viaje a Mallorca en el siglo XIX: la configuración del mito romántico y de sus itinerarios artísticos. Espacio, Tiempo y Forma, Serie VII, H.^a del Arte, t. 18-19. UNED. Madrid, 163-193
- Archiduque Luis Salvador de Austria. 1980-1993. Las Baleares por la palabra y el grabado, Caja de Baleares "SA NOSTRA". Palma de Mallorca.
- Bas, N. 2007. Los repertorios de libros de viajes como fuente documental. Anales de documentación 10. Universidad de Murcia. Murcia, 9-16.
- Berard, G. de. 1983. Viaje a las Villas de Mallorca, 1789. Ajuntament de Palma. Palma.
- Bidwell, C. T. 1992. Les Illes Balears. Lleonard Muntaner Editor. Palma.
- D'Este, M. 1907. With a Camera in Majorca. G. P. Putnam's Sons. The Knickerbocker Press. New York and London.
- Fiol Giscafré, J. M. 1992. Descubrint la Mediterrània. Viatgers anglesos per les illes Balears i Pitiüses el segle XIX. Miquel Font Editor. Palma.
- Fiol, J. M. 1994. Los viajeros románticos ingleses por las Islas Baleares. El Gnomon Boletín de Estudios Becquerianos 3. Universidad de Zaragoza. Zaragoza, 129-146.
- Grasset de Saint-Sauveur, A. 2002. Viatge a les Illes Balears i a les Pitiüses. Lleonard Muntaner Editor. Palma.
- Moll i Gómez de la Tía, J. (ed.). 2014. Joan Binimelis: Descripció particular de l'illa

de Mallorca e viles. Monuments de la Corona d'Aragó, V, Publicacions de la Universitat de València i l'Institut Cartogràfic de Catalunya. València.

Moragues Nicolás J. 2020. Jules Verne y el Archiduque Luis Salvador: cómo promover el turismo mediante la lectura. Turismo cultural: anàlisi i perspectives de futur. Vol 2. Tomo 2. Conselleria model econòmic, turisme i treball. Agència d'Estratègia Turística Illes Balears. Palma, 97-109.

Pagenstecher, H. 1989. La isla de Mallorca. Reseña de un viaje. El Drac Editorial. Mallorca.

Pla, J. 1950. Guía de Mallorca, Menorca e Ibiza. Ediciones Destino. Barcelona.

Rusiñol, S. 1982. L'illa de la calma. Editorial Selecta. Barcelona.

Stuart Boyd, M. 2008. Les illes venturoses. Vida i viatge a Mallorca, Menorca i Eivissa. Documenta Balear Palma.

Verne, Jules. 2022 Clovis Dardentor. Consell de Mallorca. Departament de Cultura. Palma.

Vuillier, G. 1990. Les illes oblidades. Viatge a les Balears. Editorial Moll. Palma.